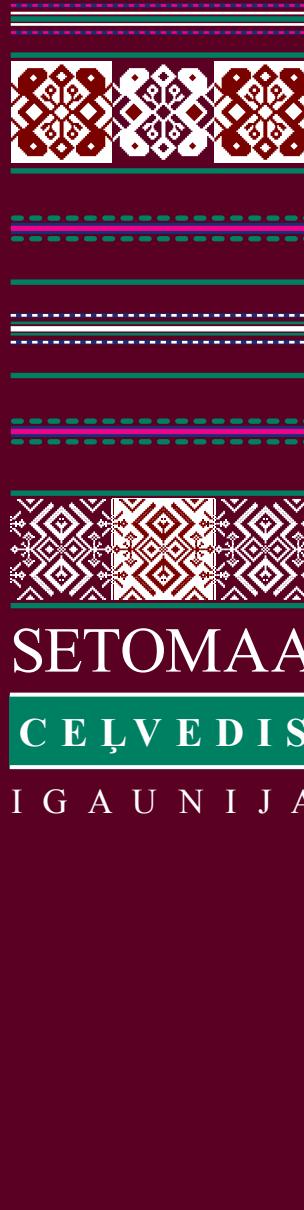

S E T O M A A C E L V E D I S

SETOMAA
C E L V E D I S
I G A U N I J A

Teksts: Helēna Kilvika (*Helen Külvik*)

Redaktore: Epa Petrone (*Epp Petrone*)

Konsultants: Ahto Raudoja

Tulkojums: *Tõlkeküroo Tritek*

Noformētāji: Evelīna Urma (*Evelin Urm*), *HurmArt*

Maketētājs: Maikena Austina (*Maiken Austin*)

Druka: *Trikkoda Paar*

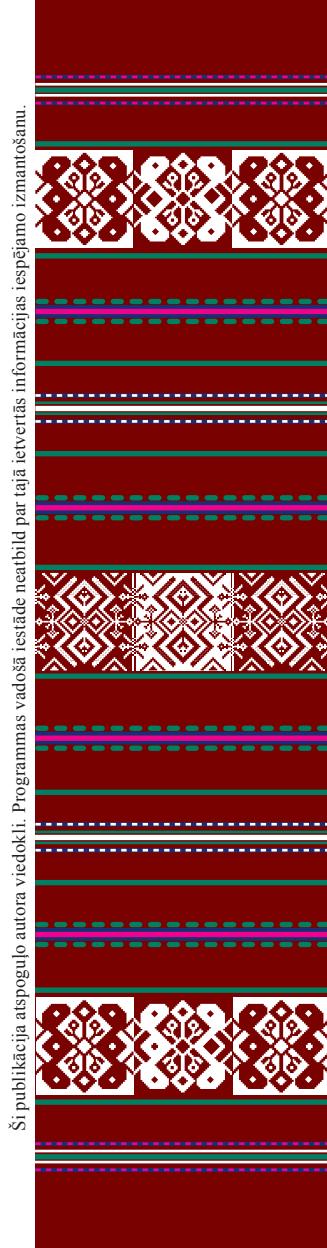
© Seto Instituut, autors, 2019

EUROPEAN UNION

European Regional Development Fund

Šī publikācija atspoguļautora viedokli. Programmas vadošā iestāde neatbild par tajā ietvertās informācijas iespējamo izmantošanu.

SATURS

Ievads	5
Setomā simboli	7
Zeme	9
Tauta	15
Kultūra	19
Interesanti fakti	27
Tūrisma maršruts „Setu ciemu josta“	35
Pasākumu kalendārs	81
Kur paēst?	97
Kur nakšnot?	101
Noderīga informācija	107
Mazā setu-latviešu vārdnīca	109

Setomā (Setomaa) ir eksotisks Igaunijas reģions. No vienas puses, tā ir Igaunija, bet tai pašā laikā tā ir pilnīgi citāda. Labi saglabātās setu tradīcijas un kultūras mantojums, pirmkārt, jau setu lēlo (seto leelo) – setu īpašā dziedāšanas maniere – padara šo zemes stūri par īstu kultūras pērli.

Arī daba šeit ir īpaši pievilcīga – pārsteidz gaismas pielietie, gaileņu pilnie priežu meži un senlejas. Papildu garšu šai vietai piešķir pareizticība, setu valoda un atrašanās pierobežā.

Setomā ceļvedis sniegs nelielu ieskatu setu zemes dabā un kultūrā, kā arī pastāstīs par Setomā tūrisma maršrutu, kuram ir dots īpašs nosaukums – Seto Külävüü. Tā kā vēsturiskā Setomā sadalīta starp divām valstīm – Igauniju un Krieviju –, nedaudz pieskarsimies arī Krievijas teritorijā esošajām nozīmīgajām vietām: Pečoriem un Izborskai.

Grāmata apskata arī svarīgākos ikgadējos notikumus, kā arī informē par ēdināšanas un nakšņošanas vietām. Ceļveža beigās atrodami daži praktiski padomi un neliela setu-latviešu vārdnīca.

Seti ir gadsimtiem ilgi dzīvojuši divu lielu kultūru – Austrumu un Rietumu – starpā, cenšoties saglabāt savas paražas un uzskatus. Tas ir iemesls, kāpēc seti ir piesardzīgi, konservatīvi un atturīgi. Taču, ja nāks pie viņiem ar atvērtu prātu un godāsi vietējās tradīcijas, tad baudīsi viņu viesmīlību un sapratīsi, cik īpaša ir šī kultūra. Setiem ir ar ko lepoties.

SETOMĀ SIMBOLI

Setomā karogs apstiprināts 2003. gadā ar VII Setu kongresa lēmumu. Karogā attēlots setu jostas raksts.

Setu himnas vārdu autors ir Jāns Repo (*Jaan Räppo*). Atklājot Setu karaļvalsts dienu, himnai tiek pievienoti vēl pāris panti, un tad to sauc par karaļvalsts himnu.

Setu lēlo ir daudzbalsīgs arhaisks setu dziedājums, kas ir iekļuvis UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvajā sarakstā (2009). Pasaulē setus pazīst tieši ar lēlo, kā arī sudraba rotām.

STARP DIVĀM VALSTĪM

Vēsturiskā setu teritorija ir sadalīta starp divām valstīm – Igaunijas Republiku un Krievijas Federāciju. Vēsturiskās Setomā (Petserimaa) platība ir apmēram 1600 km². Ilgāko vēstures daļu Setomā ir atradusies dažādo Krievijas valstu sastāvā. Ciešāka saskare ar igauņiem sākās 1920. gadā, kad setu zeme tika pievienota jaunizveidotajai Igaunijas Republikai. 1920.–1940. g. šī teritorija atradās Igaunijas sastāvā kā Pečoru apriņķis.

1944. gadā Setomā tika sašķelta: 75 % vēsturiskās setu zemes nonāca Krievijas PSR sastāvā, bet tikai ceturtā daļa (460 km²) palika Igaunijas PSR sastāvā. 1991. gadā, kad Igaunija atguva neatkarību, šī robeža kļuva par divu neatkarīgu valstu – Igaunijas Republikas un Krievijas Federācijas – robežu. Oficiāli tā gan skaitās kontrollīnija, jo abu valstu robežlīgums joprojām nav parakstīts.

Igaunijā esošā daļa tagad saucas Setomā novads un pieder Veru (*Võru*) apriņķim. Novada centrs ir Verska (*Värska*).

BAGĀTĪGĀ DABA

Setomā daba ir brīnumiskaista un pārsteidzoši daudzveidīga. Setu zemei raksturīgi gaismas pilnie, sūnām klātie priežu meži, kuri ir lieliski piemēroti gan pārgājieniem, gan dabas velšu vākšanai. Šeit atrodamas mellenes, brūklenes, kā arī daudz dažādu sēnu. Visslavenākā sēne šeit ir gailene – Setomā zelts. Agrāk šeit salasītās baravikas un bērzelapse pārdeva arī klosterim: sēnes bija iecienīts produkts gavēņa laikā.

Liela nozīme šeit ir ne tikai mežiem, bet arī ūdeņiem. Lieļākā Setomā upe ir Piusa, kuras viduslīnija atdala Setomā no pārējās Igaunijas. Piusai ir dziļa senleja ar daudziem atzariem, kā rezultātā izveidojusies ļoti gleznaina ainava. No ezeriem nozīmīgākais ir Pleskavas ezers, taču peldētgrībējiem piemērotāks būs Ersavas (*Örsava*) ezers un Obiņicas sprostezers.

Vēl no dabas bagātībām jāpiemin Verskas (*Värska*) minerālūdens un ezera dūņas, kuru procedūras piedāvā Verskas Sanatorija. Šo slaveno minerālūdeni pilda arī pudelēs, un tas ir nopērkams visā Igaunijā. Vēl viena Setomā dabas bagātība ir skaistie sarkanie māli, no kuriem senāk darināja podus. Dienvidsetomā, no Tīrhannas līdz Izborskai, zemes garozā atrodams kalķakmens, kuru izmanto arī būvniecībā.

Nulk (stūris, apvidus) ir tautas administratīvā vienība, kurā parasti ietilpst 10–15 ciemu. Nulku robežas parasti sakrīt ar dabiskām robežām, un to nosaukumi ir atbilstoši kādām dabas īpatnībām. Piemēram, *Üle-Pelska* nulks nozīmē ciemus otrpus Pelskas strautam, bet Mokornulk nosaukums cēlies no krievu valodas vārdu savienojuma *mokrōi lug* – mitra pļava vai paliene. Vēsturiskā Setomā sastāv no 12 nulkiem.

Tūkstošiem gadu šejiņes tauta, kuru tikai 19. gadsimta beigās nodēvēja par setiem, ir dzīvojusi cieši blakus divām lielākām tautām – slāviem un igauņiem. Taču seti ir bijuši stipri, nav ļāvušies asimilācijai un saglabājuši savu kultūru.

Pēc Igaunijas Republikas 2011. gada tautas skaitīšanas datiem Igaunijā ir apmēram 12 500 cilvēku, kas saprot setu valodu. No tiem ap 3500 dzīvo Setomā novadā, ap 8500 – citur Igaunijā un pasaulē, no tiem ap 200 – Krievijā, Pleskavas apgabala Pečoru rajonā.

SETI NAV NE IGAUŅI, NE KRIEVI

No slāviem seti atšķiras ar savu somugru izcelsmi un valodu. No igauņiem setus šķir ticība – seti pieder pareizticībai. Otrkārt, setu izloksnē savijušās somugru un slāvu valodas. Treškārt, mūsdienu kultūras modelis un izglītības sistēma setus sasniedza krieti vēlāk – tikai ap 19. un 20. gs. mijū. Dalēji tāpēc un daļēji savas konservatīvās dabas dēļ daudzas senās tradīcijas seti saglabājuši labāk nekā viņu kaimiņi: igauņi, latvieši un krievi.

KĀ CĒLIES NOSAUKUMS?

Igauniski setus sauc „seto“, dažreiz arī „setu“. Seti paši sevi sauc par „seto“. Nav droši zināms, no kurienes cēlies vārds „seto“. Pastāv hipotēze, ka tas varētu būt radies no setu teiktā, ka viņi nav *ei see ega too* (ne šie, ne tie), norādot uz saviem kaimiņiem. Otrs minējums ir, ka Setomā vārds cēlies no *sõto maa* (karu zeme), jo šajā reģionā bieži ir notikusi karadarbība. Vēl ir iespējams, ka „setu“ radies no vārda „setukas“ (kleperis), jo seti pārsvarā braukuši ar vārgiem zirģeļiem jeb kleperiem.

LĒLO

Setu kultūra ilgu laiku bijusi tikai mutiska un nodota no paaudzes paaudzē ar dziesmu. Setus galvenokārt atpazīst pēc viņu īpašās dziedāšanas manieres, kuru sauc par lēlo, kā arī pēc lepnajām sudraba saktām. **Setu lēlo** dziedāšanas maniere ir vairāk nekā tūkstoš gadu sena. Pārsvārā lēlo dzied sievietes, taču ir arī daži vīriešu lēlo kori. Lēlo ir daudzbalsīgs – saucēja nodzied pirmo panta rindu, un tad koris to daudzbalsīgi atkārto. Svarīgākā balss korī ir *killō* – spēcīgākā balss. Saucējas, kas spēj sacerēt, improvizēt un priekšā teikt tūkstošiem pantu, sauc par dziesmu mātēm. Slavenākās ir Vabarna Anne un Hilana Tārka (*Hilana Taarka*), par pēdējās dzīvi ir arī uzņemta mākslas filma.

VALODA

Setu valoda ir dienvidigauņu valodas izloksne; šī senā valoda ir ierakstīta UNESCO apdraudēto valodu sarakstā. Igauņu valodas runātājam setu valoda šķiet ļoti līdzīga veru (*võru*) valodai, kurpretē seti un verieši paši uzskata savas valodas par pilnīgi atšķirīgām. Setu valodā ir vairāk slāvu aizguvumu (*tsäi* – tēja, *tsässon* – časovņa, kapela).

TAUTASTĒRPS

Setu sieviešu tautastēriem raksturīgas baltās, melnās un sarkanās krāsas kombinācijas. Sarkanā un baltā ir setu kultūras pamatkrāsas. Sarkanā ir dzīvības krāsa, tā pasargā no ļaunuma, slimībām, piemēram, mēra. Tāpēc sieviešu sarafāniem (*sukman/kitasnik*) ir sarkana apakšmala. Precētas setu sievietes lielākā rota ir galvassega – tā ir apjotsta ar jostu un izrotāta ar lentītēm, un tās apakšmalu bieži rotā krāsaina setu mežģīne. Lai iegūtu raksturīgo kantaino formu, apakšā liek īpašas no lina pītas pīnes (*kossa'*). Tautastērpā tērptas precētas sievas galvai vienmēr jābūt apsegtai. Meitenes nēsā lakanus, bet svētkos – vainagus.

Runā, ka setu sievieti vispirms dzird un tikai tad ierauga, jo lepnās sudraba rotas skan jau pa gabalu. Vislepnākā neapšaubāmi ir sudraba sakta, kurai tiek piedēvētas arī maģiskas spējas. Attiecībā uz rotaslietām ir divi stingri noteikumi. Pirmais: jo vairāk, jo lepnāk. Un otrs: sudraba saktu klājas nēsāt sievietei auglīgā vecumā.

Setu vīri valkā baltus kreklus (*hamōh*) un baltus vilnas svārkus (*särik*), kājās ir melni zābaki vai arī rakstainas vilnas zeķes (*kapuda'*) un pastalas.

ĒDIENS

Setu ēdieni ir it kā pazīstami: zupas, cepeši, pīrāgi, taču ir atšķirības, piemēram, vienā ēdienā seti kopā liek gaļu un zivis. Garie pareizticīgo gavēņi nozīmē, ka uzturā tiek lietots daudz gavēņos atļauto produktu (zivis, pākšaugi, dārzeņi, piena produkti), bet maz gaļas. Svarīga nozīme ir sēnēm, kas pārsvarā tiek kaltētas un skābētas. Mūsdienās populārākais setu nacionālais ēdiens ir ķimeņu svaisgliers *sõir* (līdzīgs Jāņu sieram), pazīstami ir arī valējie pīrāgi. Ja vēlies uzzināt vairāk par setu ēdieniem, palūdz muzejā vai informācijas punktā setu pavārgrāmatu.

PAREIZTICĪBA

Setu pievēršanās kristietībai sākās jau 11. gs., tātad apmēram simt gadus agrāk nekā pārējā Igaunijā, turklāt tā notika salīdzinoši mierīgi. 15. gs. dibinātais Pečoru klosteris drīz vien kļuva par Pečoru reliģisko centru un darbojas vēl joprojām (lasi papildus 73. lpp.).

Īpaša nozīme šeit ir ne tikai baznīcām, bet arī tā dēvētajām **časovņām** jeb ciema kapelām. Katrai baznīcai un katrai časovņai ir piešķirts kāds svētā vārds, un šī svētā diena vai baznīcas svētki ir visu apkārtējo ciemu lielākie svētki.

Setu kultūrā ir saglabājies arī daudz **pirmskristietības elementu**: joprojām tiek godāti upurakmeņi, koki, avoti, kā arī tiek izmantotas pirmskristus laika kapsētas. Kad seti iet mežā ogot, tad pirmo noplūkto ogu atdod atpakaļ mežam – tā ir sena upurēšanas tradīcija.

Igaunijas daļas Setomā šobrīd ir piecas baznīcas un 24 časovņas, kā arī viens ikonu namiņš. Šeit atrodas arī divas Staļina valdīšanas laikā celtas baznīcas - Obiņicas un Mīkses baznīcas celtas 1952. gadā.

SVARĪGI ZINĀT: Pārsvarā Setomā baznīcas un časovņas ir slēgtas. Ja vēlies kādu apmeklēt, pirms tam sazinies ar atbildīgo personu pa attiecīgo tālruņa numuru. Ir pieklājīgi ziedot naudu draudzes atbalstam. Arī par summu var iepriekš vienoties.

Vārds aiz uzvārda. Setiem, kā arī Verumā (*Võrumaa*) iedzīvotājiem ir ierasts vispirms nosaukt uzvārdu un tikai tad vārdu. Uzvārdus seti dabūja tikai 1921. gadā, pirms tam cilvēkus atšķira pēc ciema nosaukuma (piemēram, slavenā dziesmu māte Hilana Tärka – Tärka no Hilana ciema) vai pēc tēva vārda.

Rotu komplekts. Setu sievietes rotaslietu komplekts sver līdz pieciem kilogramiem. Protams, ikdienā visu šo komplekta nenēsā, taču svētkos setu sieviete pieklājas izrādīt savu rotaslietu arsenālu jeb *hōpōkraam*.

Vecais kalendārs. Seti joprojām lieto veco baznīcas kalendārs, tātad visi svētki tiek svinēti divas nedēļas vēlāk nekā pārējā Igauņijā. Piemēram, Jāņus svin 7. jūlijā, Ziemassvētkus – 6. janvārī. Ar Lieldienām mēdz būt dažādi – dažreiz tās sakrīt ar parasto kalendāru, bet citreiz arī tās ir divas nedēļas vēlāk. Pasākumu kalendāru var apskatīt. visitsetomaa.ee

Ēšana kapos. Setiem reliģisko svētku laikā ir pieņemts kapos ēst un dzert. Tā ir sena somugru paraža, kas Igaunijā sen zudusi, taču Setomā joprojām saglabājusies. Seti tic, ka tādā veidā viņi nostiprina saikni ar savu dzimtu un it kā ir kopā ar saviem priekštečiem. Pirms došanās prom daļa ēdienu ir jāatstāj pie kapa. Kad maltīte kopā ar senčiem ir ieturēta, ir laiks dziedāt un dejot. Šos svētkus, kas notiek pēc dievkalpojuma un maltītes kapos, sauc par *kirmas*. Ja vēlaties tajos piedalīties, lūdzu, cieniet vietējās tradīcijas.

Pečoru klosteris ir vienīgais klosteris Krievijā, kur lūgšanas notiek jau vairāk nekā 600 gadu. Tas tā ir tāpēc, ka 20. gs. 20.–40. gados, kad Padomju Savienībā klosterus slēdza, Pečoru klosteris piederēja Igaunijai. 2008. gadā Pečoru klosteris tika izraudzīts par vienu no Krievijas septiņiem brīnumiem.

Četros gados par skolotāju. Obiņicas baznīcskolu savā laikā sauca par Setomā augstskolu, jo tās beidzēji ieguva skolotāja kvalifikāciju. Īpaši pārsteidzoši šķiet tas, ka mācības ilga tikai četras ziemas. Līdz 1920. gadam visā Setomā izglītību varēja iegūt tikai krievu valodā, un tas diemžēl nozīmēja, ka daudzi setu jaunieši pārkrievojās.

Setiem ir sava nauda. Setu krona tika laista apgrozībā 2015. gadā Setu karaļvalsts dienā. Tā ir patiešām derīga nauda, kuru var izmantot kā maksāšanas līdzekli Setomā tirdzniecības vietās un kas ir līdzvērtīga eiro. Setu kronas apriti organizē Seto banka. pank.seto.ee

Setomā dzīvo bruņurupuči! Līdz šim tie ir atrasti tikai Krievijas puses Setomā teritorijā, pie Optjoki upes, bet ir ļoti iespējams, ka tie mīt arī plašākā apkārtnē.

Minerālūdens ir stipra manta. Ne visi var dzert Verskas minerālūdeni. No dažiem urbumiem nāk tik ļoti sālīts ūdens, ka to var lietot tikai ārstniecības nolūkos. Sālu saturs atkarīgs no tā, kādā dziļumā ūdens iegūts: jo dziļāk, jo stiprāks. Pārsvarā Verskas ūdens tiek ņemts 500 metru dziļumā. Verskas ūdens atpūtas centra foajē atrodas krāni, kas ļauj nogaršot minerālūdeni no dažādiem urbumiem.

Hansa nav kandža. Slavenais setu dzēriens *hansa* (izrunā: han(d)sa) nekādā gadījumā nav saucams par kandžu. Stiprais dzēriens (55–70 %) hansa tiek dzīts no rudziem (arī rudzu un kviešu maisījuma) un pēc savas kvalitātes atbilst vidējas klases viskijam. Hansas pasniegšanā un dzeršanā jāievēro stingra etikete: dzērienu piedāvā saimnieks vai tam īpaši nozīmēta persona no vienas glāzītes. Glāzīti nepadod tālāk, bet gan atdod atpakaļ devējam. Glāzītes pieņemšana ir pieklājības izrādīšana, taču dzert gan nevienu nespiež.

Sarkanas Lieldienu olas. Setomā Lieldienu olas tiek krāsotas sarkanā krāsā. Tādā veidā pareizticīgie godina Kristu un viņa izlietās asinīs.

Podu seti. Seti kopš seniem laikiem bijuši izslavēti keramiķi. No vietējiem sarkanajiem māliem viņi darināja podus. Lai podus pārdotu, meistari, kurus nodēvēja par „podu setiem“, braukāja pajūgos pa visu Igauniju. Setu podi bija viegli, bet izturīgi, tāpēc tie bija ļoti iecienīti. Kā samaksu par podium tirgotāji nēma vecas lupatas. Kāpēc lupatas? Tāpēc, ka tās par labu cenu uzpirka Repinas papīrfabrika, kur tās pārstrādāja papīrā. Otrreizējā izmantošana bijusi modē jau tolaik!

Lieliskie sakāmvārdi. Ir daudz labu setu teicienu.

Juut ikk, ku seto sünd (žīds raudāja, kad sets piedzima) – norāda uz to, ka seti vienmēr bijuši veikli tirgotāji.

Koh sōira, sää'l sōpru (kur siers, tur draugi) – svaigsiers *sōir* ir Setomā svētku ēdiens, un svētkos vienmēr ir daudz tautas.

Õgal talol uma taar (katrā sētā citādāks kvass) – katrā ģimenē savi paradumi.

Seto inne usu-ui, ku kumbis (sets neticēs, kamēr neizmēģinās) – norāda uz setu piesardzību un neuzticēšanos.

TŪRISMA MARŠRUTS „SETU CIEMU JOSTA“

Setomā nozīmīgākais tūrisma maršruts ir *Seto Kivilävüü*, kas garā joslā ved cauri Setomā ciemiem (maps.visitsetomaa.ee). Tā viens gals ir Vēpsu (*Võõpsu*) un otrs Luhamā. Kopējais ceļa garums ir ap 100 km, un tas ved cauri mežiem un ciemiem.

- 1. Vēpsu (*Võõpsu*).** Setomā ziemeļpuses vārti ir tilts pār Vehandu (*Võhandu*) upi. Vienā tilta pusē ir Vēpsu ciemats Igaunijā, bet otrā – jau pareizticīgo ciems Vēpsu Setomā. Šeit atrodas lielākā koka časovņa *Võõpsu tsässon* (celta 18. gs. pirmajā pusē). Šī kapela ir veltīta visiem mīlotākajam Setomā vīriešu kārtas svētajam – virsbīskapam Nikolajam Brīnumdarim (*Nikolaos Imetegija*).
- 2. Lībniča (*Lüübnitsa*).** No Vēpsu ceļš ved uz trim ciemiem Pleskavas ezera krastā. Visvairāk uz ziemeļiem atrodas Beresje – sens vecticībnieku ciems, uz dienvidiem – *Audjassaare* – tas jau ir setu ciems. Starp abiem atrodas Lībniča, krievu ciems. **Lībniča** ir lielākais no visiem trim ciemiem, to raksturo spēcīgs ielu tīkls ar daudziem krustojumiem, slāviska arhitektūra un krāsas. Protams, te netrūkst sīpolu dobju! Augusta beigās tiek rīkots sīpolu un zivju tirgus. Ezera krastā atrodas **Lībničas skatu tornis**, no kura paveras skats uz ezeru un Krievijai piederošo Kolpino salu.

- 3. Laosina (Laossina).** Arī Laosina atrodas Pleskavas ezera krastā, un tas ir viens no senākajiem Setomā ciemiem. Pētījumi liecina, ka cilvēku apmetne šeit bijusi jau kopš jaunākā akmens laikmeta. Uz dzelzs laikmeta apmetni norāda 1. gadu tūkstoša otrās puses kapu vietas. Ciema kapsētai blakus atrodas **Laosinas časovņa** (celta 1860. g.), kas ir veltīta Jaunavas Marijas dzimšanas dienai, ko atzīmē 21. septembrī. Časovņai blakus esošajā kapsētā atrodami viduslaiku akmens krusti.

+372 795 4433 (*Õie Saarestik*)

- 4. Mikitamē (Mikitamäe).** Mikitamē ciema lepnumis ir Mikitamē časovņas. Tās ir divas, un tauta šo vietu sauc par časovņu laukumu. Vecā Mikitamē časovņa ir vecākā koka būve visā kontinentālajā Igaunijā – tā ir celta 1694. gadā. Mikitamē časovņu svētais ir apustulis Tomass, bet attiecīgie svētki ir *tuumapühapäiv* (nedēļu pēc Lieldienām).

+372 5647 8930 (*Raili Mõttus*)

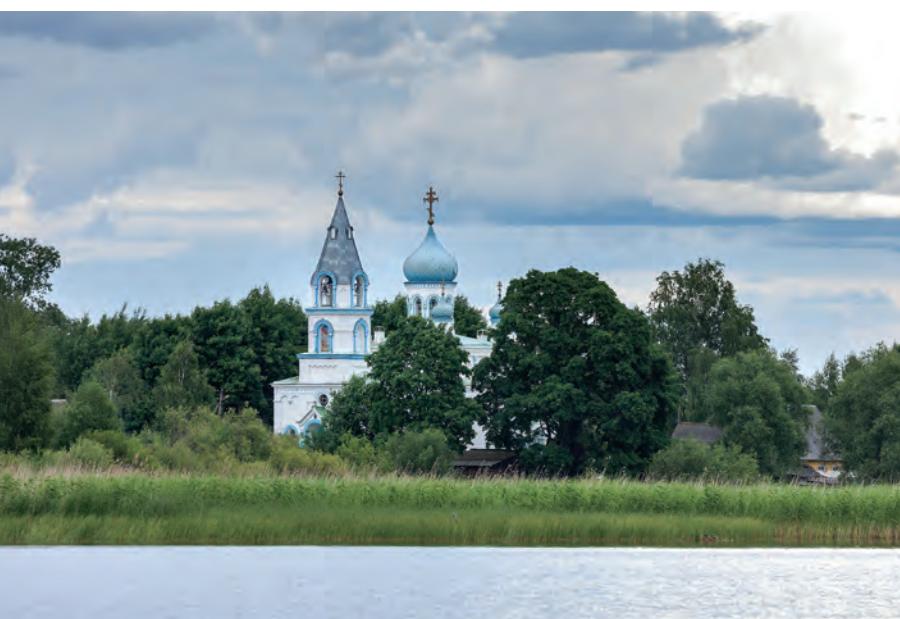

- 5. Verska (Värska).** Verska ir ziemelū Setomā un Igaunijas puses Setomā centrs. **Verskas baznīcas** (pašreizējā ēka celta 1907. gadā) patrons ir svētais Juris, tāpēc Verskas lielākie svētki ir Jura diena, ko svin 6. maijā. Baznīcu rotā 20. gs. sākumā atjaunota ikona, kurā starp citiem svētajiem attēlots arī svētais Juris. Šī uz koka gleznotā ikona ir no 17. gs. Baznīcas kapsētā apglabāti vairāki pazīstami setu kultūras darbinieki, piemēram, dziesmu māte Anne Vabarna.
- +372 796 4788, +372 5660 6703 (*Andreas Pöld*)

- 6. Verskas kūrorta ārstniecības centrs.** Pavisam netālu no Verskas atrodas Verskas sanatorija un ūdens atpūtas centrs. Verskas sanatorija celta 1980. gadā. Ēka atrodas skaistā vietā: ezera krastā, gleznaina priežu meža vidū, ar skatu uz Verskas līci. Šīs sanatorijas priekšrocība ir tā, ka apkārtnei ir divi ārstniecībā nozīmīgi resursi: minerālūdens un dūņas. Veselības uzlabošanai var izmantot gan minerālūdens, gan dūņu vannas. **Verskas ūdens atpūtas centrā** ir vairākas minerālūdens vannas un peldbaseins.

+372 799 3901 (*sanatorija*), +372 799 9334 (*ūdens atpūtas centrs*), spavarska.ee

SVARĪGI ZINĀT: Vasarā iespējams iepazīt Pleskavas ezeru, izbraucot ar Seto Line kuģīti no Verskas sanatorijas piestātnes līdz Lībnicai un atpakaļ, brauciens ilgst pāris stundu. setoline.ee

7. **Podmotsa.** Braucot prom no Verskas baznīcas, redzēsiet zīmi „strupceļš“. No tās nevajag nobīties, jo šis ceļš ved tieši tur, kur vajadzīgs – uz **Podmotsa ciemu**. Šobrīd tas šķiet gluži kā pasaules mala, jo tālāk nekur netiek – te beidzas sauszeme, autoceļš un Igaunijas Republika.

Nedaudz prom no ezera, uz paugura atrodas viduslaiku kapsēta un tās vidū nelielā **Podmotsa časovņa** (celta 1760. g.), kas veltīta Vasarsvētkiem. Uz Vasarsvētkiem tā tiek izrotāta ar meijām un tur tiek nestas dzeltenas olas iesvētīšanai. Blakus kapsētai ir ciema šūpoles un dzeltenais *National Geographic* „īpašās ainavas“ logs. Pār Kūljes līci, tikai pārsimt metru tālāk, ir Krievija, kur var saredzēt **Kūljes baznīcas** kupolus. Pirmskara Igaunijas Republikā abās līča pusēs ritēja rosīga dzīve, jo Podmotsa tolaik atradās uz Verskas–Kūljes ceļa, kurp varēja noklūt ar laivām un plostiem.

8. Ersavas (Õrsava) ezers. Braucot no Verskas ciemata uz Saatse pusi, labajā pusē ir Ersavas ezers, Verskas līča atzarojums. Apkārt ezeram ir ierīkota piecus kilometrus gara **Ersavas ezera pārgājienu taka**. Oficiāli taka sākas no Verskas skolas stadiona, taču var sākt jebkurā vietā. Ersavas ciema puses krastā ierīkota **RMK** (Valsts mežu apsaimniekošanas centra) **Verskas ugunskura un telšu vieta**. Nakšņot var arī **Verskas meža mājā**. Pārgājiena laikā var ne tikai baudīt dabas skatus, bet arī papildināt vēstures zināšanas, jo taka iet cauri kādreizējai Igaunijas Aizsardzības spēku Ziemeļu nometnei.

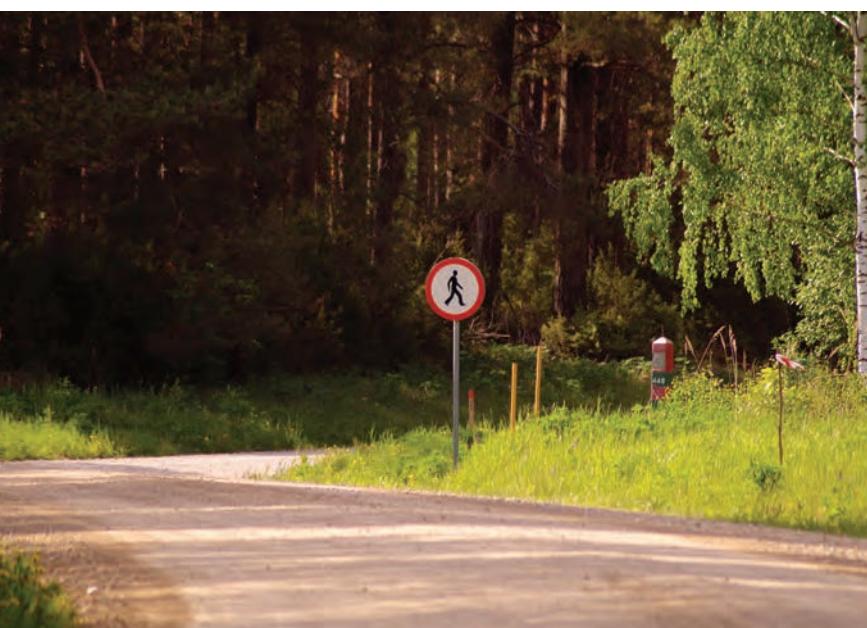
9. Pečoru Ziemeļu nometne. Nometne celta Igaunijas Aizsardzības spēku vasaras apmācībām 20. gs. 20. gadu otrajā pusē Ersavas ezera krastā. Kareivji visas ēkas cēla paši. Blakus barakām bija arī dažas lepnākas mājas: kazino un oficieru dzīvojamās ēkas. Lai arī Otrā pasaules kara laikā nometne tika gandrīz iznīcināta, dažas barakas un arī citas ēkas ir saglabājušās, tostarp rekonstruētā Rēgi māja – Aizsardzības spēku ģenerāļa Nikolaja Rēgi lepnā dzīvojamā māja.

10. Verskas lauku sēta-muzejs. Ierīkots kādreizējās Ziemeļu nometnes sporta laukumā. Tas ir Setomā lielākais muzejs, un tas iepazīstina ar turīgu 20. gs. 20. gadu setu lauku sētu un tā laika dzīvesveidu. Te var apskatīt, kā setu mājoklis izskatījās no iekšpuses. Šeit dzīvo arī mājlopi: vistas un gaiļi, zirgs, kā arī katras mājas sargs – suns.

Verskas muzejā vasarās var klausīties setu lēlo: divās jūlijā ceturtdienās šeit notiek *iloõdagud* jeb lēlo koru koncerti. Ikdienas dzīvē lēlo vairs netiek skandināts un, pa ielu ejot, dziedošus setus nesatiksi, tāpēc ir vērts izmantot šo iespēju. +372 505 4673, setomuseum.ee

***SVARĪGI ZINĀT:** Setu muzeju var apmeklēt arī ziemā, turklāt tieši aukstajā laikā vislabāk var izbaudīt setu krāsns siltumu, un muzeja saimniece bieži arī kaut ko garšīgu izcep. Tieši ziemā vislabāk var izjust, kā tolaik tik nelielā telpā visi varēja satilpt. Vidēja setu dzīvojamā māja ir 80–100 m² liela, taču apkurināma ir tikai viena telpa jeb apmēram 35 m², no kurās savukārt lielu daļu aizņem krāsns. Šādā telpā dzīvoja kāds ducis cilvēku.*

11. Sätses (Saatse) zābaks. Braucot no Verskas uz Sātsi, nākas šķērsot Krievijas teritoriju, šo vietu sauc par **Sätses zābaku**. Šeit Krievijas robeža tādā kā zābaka formā iespiežas Igaunijas teritorijā, tādējādi apmēram 800 m garumā Verskas–Sätses ceļš iet pa kaimiņvalsti. Krievijas vīza Sätses zābaka šķērsošanai nav vajadzīga, taču pasei gan jābūt līdzīgiem dokumentiem kā daudzām citām robežām. Automašīnas te nedrīkst arī stāvēt.

Sätses zābaks radies tā, ka starp Igaunijas Republiku un Krievijas Federāciju tika novilkta kontrollīnija pa bijušo padomju republiku robežu. Padomju laikā nebija īpašas nozīmes, kur šī robeža atrodas, bet šobrīd tā kļuvusi par Eiropas Savienības un Krievijas robežu.

SVARĪGI ZINĀT: No Verskas uz dienvidiem, kā arī no Sesnikiem uz Koidulas pusē braucot, ceļš iet ļoti tuvu Krievijas robežai. Uzmanī savu mobilo tālruni un, ja iespējams, atslēdz mobilo datu pārsūtīšanu – tālrunis var nonākt Krievijas tīklā, un rezultātā ļoti pieaugt rēķins par mobilajiem sakariem.

Nem arī vērā, ka robežstabiem nedrīkst pieiet tuvāk par desmit metriem.

12. Mustojas pauguraine. Tas ir mežains apvidus, kas vienmēr bijis apdzīvots ļoti reti. Ap 3000 hektāru lielā platība pagātnē tika intensīvi izmantota militāriem nolūkiem: 20. gs. 20. gados Mustojas pauguraine bija Ziemeļu nometnes treniņu vieta, saukta arī par **Pečoru šaušanas laukumu**. Pēc otrā pasaules kara šo vietu par savu poligonu izmantoja Padomju armija.

1998. gadā bijusī militārā zona pārtapa par **Mustojas ainavu aizsardzības zonu**. Šī ir ainaviski ļoti interesanta un daudzveidīga teritorija. Šeit savstarpēji mijas meži, purvi, pauguri un ielejas, sili un smiltāji. Šis sarežģītais ainavu komplekss ir dzīvesvieta daudzām retām sugām. Te sastopamas arī vairākas dienvidu izceļsmes augu sugas, kas ļoti labi jūtas šajos gaismas pilnajos priežu mežos: meža silpurene, atvašu saulrietenis, dzeltenā kaķpēdiņa. Ainavu aizsardzības zonā mitinās arī retas putnu sugas: mednis, rubenis, mazais ērglis.

2012. gadā Mustojas paugurainē izveidoja **velosipēdu celiņu**. Tas ir 43 km garš aplis, kuru var mēģināt veikt arī kājām, ja vien esi labā formā, jo biežās augstuma maiņas un smilšainais ceļš paņem visai daudz spēka. Ja nav vēlēšanās iet visu ceļu, var mēģināt veikt daļu no tā. 17 km garais ceļa posms no Verskas līdz Dienvidu nometnei ir visai līdzens, taču ceļa posms atpakaļ no Dienvidu nometnes uz Versku ir garāks (26 km) un grūtāks.

***SVARĪGI ZINĀT:** Velosipēdus var noīrēt Verskas sanatorijā. spavarska.ee*

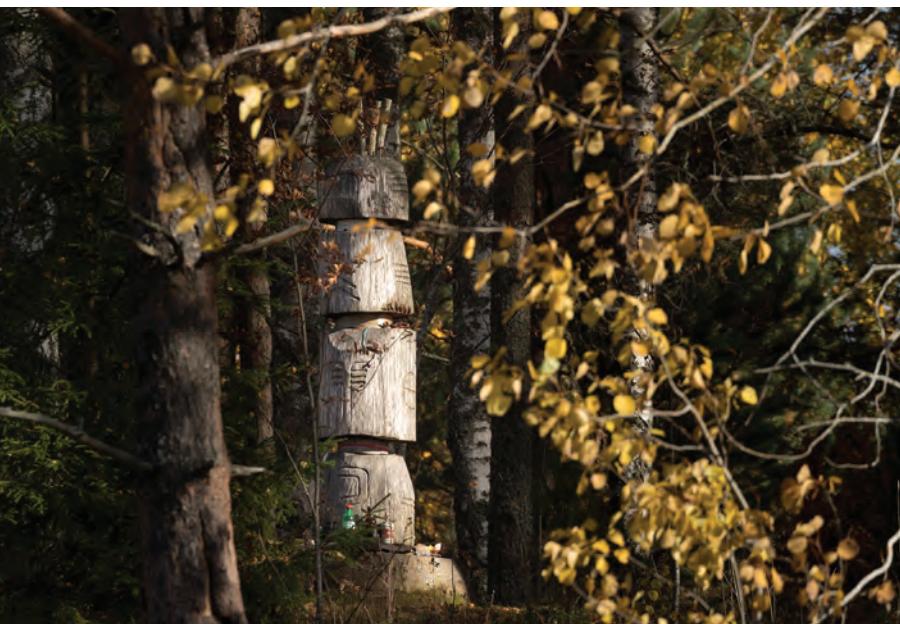
Mustojas ainavu aizsardzības zonā ievēro noteikumus un seko savai atrašanās vietai, lai nejauši nenokļūsti Sātses zābakā, kas ir ārpus Eiropas Savienības teritorijas.

13. Sātse (Saatse). Šobrīd tas ir Igaunijas tālākais dienvidaustrumu punkts. Sātses ciema austrumpusē, patiesībā jau Samarina ciemā, atrodas **Sātses muzejs**. Sātses muzejs, gluži tāpat kā pati Sātse, ir ļoti savdabīgs. Pati muzeja ēka nebūt neatgādina tradicionālo setu mājokli, drīzāk lepnu muižkungu māju. Sākotnēji tā celta kā dzīvojamā māja, taču 1931.–1963. g. tā kalpoja par skolas ēku, bet vēlāk pēc vietējā entuziasta Viktora Vēbera iniciatīvas šeit tapa muzejs. Sātses muzejs ir interesants gan ar tekstiem, kas uzkrāsoti uz sienām, gan ar dažādām interaktīvām iespējām.

+372 5342 1428, setomuuseum.ee

Pašreizējā **Sātses baznīca** celta 1801. gadā. Sātses Paraskevas draudze sākotnēji bija jauktā draudze. To var redzēt arī kapsētā – tajā apglabāti gan krievi, gan seti. Sātses lielākie svētki ir *päätnitsapäiv* (jūlija pēdējā piektdiena), kuriem par godu šī baznīca nosaukta. Paraskeva grieķu valodā nozīmē piektdienu, bet svētku nosaukums pārveidots no krievu valodas (*пятница* – piektdiena). +372 5342 1428

14. Kolosova (Kolossova). No Sātses tālāk nekur netiek, tāpēc nākas braukt atpakaļ. Kad ir šķērsota Piusas upe *Seto Kūlavüü* maršruts pagriežas uz rietumiem, starp Mustojas pauguraines mežiem. Esot Kolosovas ciemā, ir jāiegriežas **Vecā Jura ziepju bodē**. Šeit darbojas jaukais ziepju meistars Silvers Hidsi (*Silver Hüdsi*), kas savu darbnīcu nosaucis par godu Jūri, savam vectēvam. Katrā ziepju gabaliņā ir kaut kas no Setomā dabas veltēm. ļoti īpaša piedeva ir, piemēram, svētais ūdens no Pečoru klosterā, kurš nebūs atrodams nevienās citās ziepēs visā pasaule. Vēl ļoti populāras ir darvas ziepes, purva ziepes, Piusas smilšu ziepes. +372 529 9190, vahtraorg.eu

Netālu no ziepju bodes redzams **Jumalamēgi jeb Dieva kalns (Jumalamägi)**: saskaņā ar leģendu tieši šeit Dievs savos ratos savāc tās dvēseles, kam jādodas uz debesīm. 2007. gadā šeit uzstādīja setu auglības dieva **Peko statuju**. Lai gūtu svētību saviem darbiem, ir jāapdāvina Peko. Tauta runā, ka šim kalnam esot laba enerģija – šeit var atbrīvoties no visa negatīvā un uzlādēt sevi ar labo.

15. Koidula. Kad *Seto Külvüü* maršruts iet cauri Koidulai, ir sajūta, ka tūlīt tiks šķērsots robežpunkts. Uzmanies, lai pareizajā brīdī nogrieztos pa labi! Koidula ir svarīgs transītpunkts – šeit atrodas viens no abiem Setomā teritorijā esošajiem Igaunijas–Krievijas robežpunktiem.

SVARĪGI ZINĀT: *Koidulas robežpunkts atrodas netālu no Pečoriem, no robežas līdz pilsētas centram ir tikai pāris kilometru. Ja ir vīza, tad var atstāt automašīnu pie robežas un ar kājām vai velosipēdu šķērsot robežu – tā dara arī daudzi vietējie. Ja nav vēlmes iet kājām, var pasūtīt takso-metru vai braukt ar pilsētas autobusu. Uz Koidulu iet arī autobusi un vilciens no Tallinas un Tartu.*

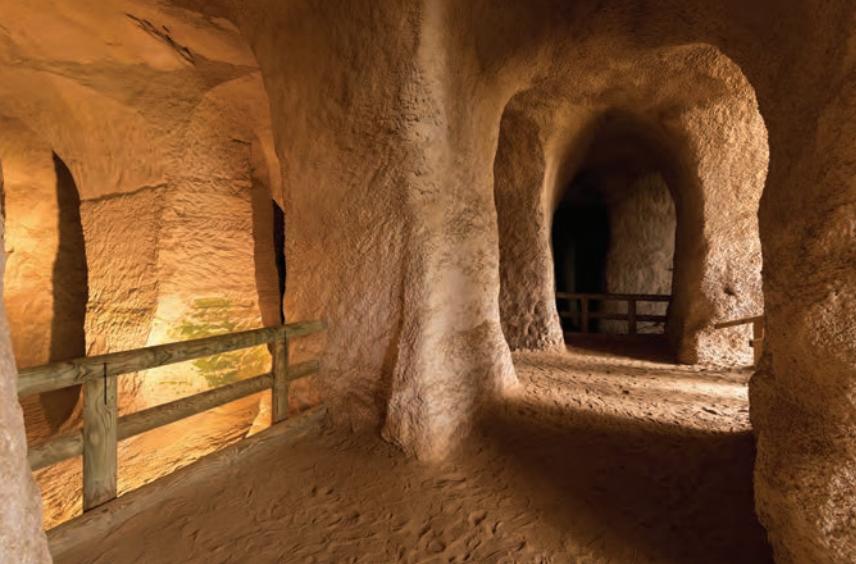
Koidulas dzelzceļa stacija ir viens no lielākajiem Igaunijas Republikas ieguldījumiem infrastruktūrā. Stacijā notiek preču apmaiņa ar Krieviju, un tāpēc šeit ir gan rentgena ierīces, gan viss cits muitas darbam nepieciešamais, tai skaitā 10 sliežu pāru, 38 pagriezieni un 25,6 kilometri sliežu.

SVARĪGI ZINĀT: *Vasaras sezonā pasažieru vilciens Tartu–Koidula brauc līdz Piusas stacijai, kas atrodas tieši blakus Piusas alām. Pēc tam var braukt ar vilcienu atpakaļ uz Tartu.*

16. Pečoru Dienvidu nometne. Maršruts tagad iet paralēli Piussas upei, kuras otrā pusē jau ir Krievija, taču šajā pusē – kādreizējā Igaunijas Aizsardzības spēku Dienvidu nometnes teritorija. Pečoru Dienvidu nometni ierīkoja 20. gs. 20. gados Pečoru šaušanas laukuma dienvidu malā, taču atšķirībā no Ziemeļu nometnes šeit nav saglabājusies neviena ēka. Lai neaizmirstu pagātni, RMK 2011. gadā šeit ierīkoja divu kilometru garu **Dienvidu nometnes pārgājienu taku**. Pie tās atrodamas informatīvās plāksnes, kas sniedz informāciju par to, kā šeit izskatījās pirmās Igaunijas laikā. Pārgājienu taka ved gar nelielu sprostzeru, pie kura var atpūsties un, izmantojot **Dienvidu nometnes ugunkura vietu**, uzrīkot pikniku, un, ja ir vēlme, uzcelt telti.

17. Treski. No Verskas uz Koidulu var braukt arī pa īsāku ceļu – cauri Treski ciemam. Treski ilgu laiku bija slaveni ar savu līksmo Jāņu svinēšanu, taču pēdējā laikā tie kļuvuši vēl slavenāki, pateicoties Jalmaram Vabarnam, kurš savā sētā uzbūvēja koncertu vietu ar nosaukumu **Treski Küün** (Tresku šķūnis). Šeit notiek daudz brīnišķīgu koncertu. Renovētajā kūts ēkā darbojas un viesus cienā **Lauda kõrts** (Kūts krogs).
+372 5344 4005, treskikyyn.ee

18. Piusas alas. Slavenās devona smilšakmens alas sāka rakt 20. gs. 20. gados, jo Piusas baltās, kvarcu maz saturošās smiltis bija lieliski piemērotas stikla pudeļu ražošanai. 20. gs. 60. gadu beigās smiltis sāka iegūt no karjeriem, tāpēc šīs alas pārtrauca rakt. Šobrīd Piusā smiltis vairs neiegūst, bet no alām, kā arī karjeriem izveidota lieliska tūristu atrakcija, ko īpaši iecienījušas ģimenes ar bērniem. Tuvumā atrodas 1km **Piusas pārgājienu taka**.

Ziemā alas kā guļamtelpu izmanto vairākas sikspārņu sugas, kas ierodas šeit ziemot no visas apkārtnes 100 kilometru rādiusā. Šī par „Piusas hoteli“ iesauktā sikspārņu ziemošanas vieta ir lielākā Ziemeļeiropā. Lai sikspārņu

miegs netiku traucēts, šeit ir ierīkota **Piusas ala dabas aizsardzības zona**.

Lai apskatītu Piusas alas, jāiegādājas **Piusas apmeklētāju centra** (*Piusa kūlastuskeskus*) bilete. Centrā var skatīties filmas fragmentus par sikspārņiem un pēc tam kopā ar gidi doties apskatīt alas. Vasarā šeit darbojas arī neliela kafejnīca.

+372 5304 4120, piusa.ee

SVARĪGI ZINĀT: Piusas alās vienmēr ir auksti! Lai alas nesabruktu, tajās jāuztur vienmērīga temperatūra (8–10 grādi). Vasaras karstumā tas šķiet baiss aukstums, turpretī ziemā – gluži silts. Tāpēc vasarā, ejot alās, nēm līdzī jaku vai džemperi.

Netālu no centra kādreizējā stacijas ēkā iekārtota **Piusas keramikas darbnīca**, kur var apskatīt, kā strādā keramiķi Signe un Mēlis (*Meelis*) Kriguli. Bet pārdošanas telpā vienmēr var atrast daudz ko interesantu katrai gaumei.

+372 510 1783 (*Meelis Krigul*),

+372 523 3316 (*Signe Krigul*), savikoja.ee

19. Obiņica (Obinitsa). Tas ir rietumu Setomā lielākais centrs.

Tieši Obiņicā radusies Setu karaļvalsts dienu tradīcija. 2015. gadā Obiņica kļuva par sava veida pasaules centru – togad **Obiņica bija somugru kultūras galvaspilsēta** 25 miljoniem cilvēku. Par piemiņu šim notikumam Obiņicā atrodas **karogu laukums**, kurā plīvo visu somugru tautu karogi.

Karogu laukuma malā atrodas **Setu ateljē - galerija**. Evara Rītsāra (*Evar Riitsaar*) un Kauksi Illes (*Kauksi Ülle*) omulīgā galerija ir ierīkota kādreizējā veikalnieka mājā. Ēkā var aplūkot setu rokdarbus un Evara darinātās sudraba rotas, gleznas un spiedogu tehnikā apdrokātus audumus. Apdrukas tehniku iespējams izmēģināt arī pašiem. Karoga laukuma otrā malā atrodas padomju laika pirts ēkā izveidots rokdarbu un suvenīru veikaliņš **Kunstizaal**.

+372 5656 9079 (*Kauksi Ülle*), +372 51 7361 (*Evar Riitsaar*),
setokunst.ee

Ciema centrā atrodas **Obiņicas muzejs** un tūrisma informācijas centrs. Šeit var aplūkot setu sieviešu rokdarbu kolekciju, veikaliņā var iegādāties grāmatas, diskus, rokdarbus. Muzejs rīko tematiskās dienas un radošās darbnīcas. Iepriekš pasūtot, varat tikt ieģērbts setu tautastērpā. Tas ir lielisks piedzīvojums gan pašam, gan vērotājiem.

Blakus muzejam ir **Obiņicas časovņa** (celta 2007. g.). Pie časovņas Apskaidrošanās svētku priekšvakarā, 18. augustā, notiek krusta gājiens.

+372 5622 7732 (*Obiņicas muzejs*), *setomuuseum.ee*

Obiņicas baznīca (celta 1952. g.) un kapsēta atrodas nedaudz atstatu no centra. Obiņicas lielākie svētki ir Kunga Apskaidrošanās svētki (setu valodā tos sauc par *paasapāiv*, kas cēlies no krievu valodas *снасы*), kurus svin 19. augustā un uz kuriem ierodas tūkstošiem cilvēku. Setu kultūrā šī diena ir arī medus un ābolu svētki: sākot no šīs dienas drīkst sākt ēst ābulus un svaigo medu. Pēc dievkalpojuma ļaudis dodas uz kapsētu ieturēt maltīti.

+372 5326 7546 (*Guuri Piholaan*)

Obiņicas sprostezera augstajā krastā stāv akmens **piemineklis Dziesmu mātei**. Tā ir piemiņas zīme visām Setomā dziesmu mātēm. Apkārt piemineklim ir piemiņas akmeņi vairākām no viņām.

Pa kreisi no Dziesmu mātes tēla atrodas **Obiņicas vecā baznīcskola** (celta 1904. g.): skola darbojās pirmajā stāvā, bet baznīca otrajā. Tas nozīmēja, ka bērēs zārks ar aizgājēju bija jānes uz otro stāvu un pēc tam atkal lejā.

20. Tobrova. Tobrovas ciemā vērts apskatīt **Luikjerves sētu** (*Luijkjärve talu*), kas ir viens no Setomā muzejiem. Šī setu sēta ar augstajiem vārtiem un viscaur ēkām apjozto, it kā „nocietināto“ pagalmu ir tipisks tradicionālās setu lauku sētas arhitektūras paraugs, kas ļoti labi saglabājies. Netālu no tās ir **Tobrovas časovņa** (celta 1932. g.), kas veltīta Augšāmcelšanās svētkiem.

+372 5622 7732 (*Obiņicas muzejs*)

21. Serga. Sergas ciema pašā sirdī atrodas maza, bet svarīga ēka: Sergas časovņa jeb pareizticīgo kapela (celta 1784. g.). Časovņa veltīta svētajai moceklei Anastasijai, tāpēc šīs svētās piemiņas diena, ko seti sauc par „Nastjas dienu“ jeb *nahtsipāiv*, ir časovņas svētki, un to atzīmē 11. novembrī. Laipnā časovņas saimniece vienmēr labprāt uzņem ciemiņus, stāstot gan par aizgājušajiem laikiem, gan mūsdienām šajā pierobežas ciemā, gan izrādot pašdarinātus svēto dviļus.

+372 5683 7588 (*Eevi Liinamäe*)

22. Meremē (Meremää) kalns. Meremē krustojumā *Seto Külävüü* maršruts pagriežas pa kreisi un vijas aizvien augšup. Drīz vien var ieraudzīt **Meremē kalnu** (204 metri) un tā virsotnē esošo **skatu torni**, no kura var vērot Setomā rietumpuses mežus un laukus. Labā laikā var pamanīt arī Pečoru klostera kupolus.

23. Vana-Vastselīna (Vana-Vastseliina). Tūlīt aiz Setomā robežas, jau vēsturiskās Livonijas teritorijā, atrodas **Vastselīnas Bīskapa pilsdrupas**. Šis cietoksnis, ko pazīst arī kā Neihauzenas cietoksnī, atradās stratēģiski nozīmīgā vietā, tieši toreizējā Rīgas–Pleskavas ceļa malā, un tiek uzskatīts, ka tas ar nolūku celts pretim krievu Izborskas cietoksnim. 14. gs. cietokšņa kapelā esot noticis brīnumi, un tāpēc Vastselīna kļuva par svētceļnieku galamērķi. Cietoksnis ir pa daļai sabrucis. No tā kieģeļiem celtajā kroga ēkā ierīkots **viduslaiku muzejs**. Kompleksā ietilpst arī **svētceļnieku māja**. +372 509 6301, vastseliinalinnus.ee

24. Mīkse (Miikse). Mīkses baznīcas svētki ir Jāņa Kristītāja dzimšanas diena jeb Jāni, ko pēc vecā kalendāra svin 7. jūlijā. Atšķirībā no pārējās Igaunijas Jāni nav Setomā lielākie vasarā svinamie svētki. Tāpēc Jāņus atzīmē tikai Mīksē un Treskos – arī turienes *časovņa* veltīta Jānim Kristītājam.

Netālu no baznīcas stāv **Jāņakmens (Jaanikivi)**, sena upurēšanas vieta, kur nesa upurēt piena produktus, vilnu u. c. Tas savu nozīmi nezaudēja arī tad, kad seti jau bija pievērsušies pareizticībai. Tauta tic, ka akmenim ir dziednieciska iedarbība, jo uz tā ir sēdējis svētais Jānis. Vēl šobaltdien ir saglabājies ticejums: ja tā sauktajā „vecajā Jāņu dienā“ (7. jūlijā) pieliek slimo vietu pie akmens, tā kļūst vesela. Arī strauts, kas tek netālu no akmens, un tā krastā esošais avots tiek uzskatīti par dziednieciskiem. Pēc Jāņu dienas dievkalpojuma tauta dodas uz avotu mazgāt acis vai citas ķermeņa daļas. +372 515 9766 (Peeter Uibo)

25. Luhamā (Luhamaa). Luhamā nulks – atrodas atsevišķi no administratīvā Setomā novada. Luhamā ir vēsturiskās Setomā augstākā vieta. Luhamā nulka Tserebi ciemā atrodams Setomā augstākais punkts **Mānidumegi (Maanidumägi)** (225,4 m virs jūras līmeņa). Luhamā atrodas otrs Igaunijas–Krievijas robežpunkts.

Luhamā Svētā Gara baznīca būvēta 1932. gadā no savāktajiem līdzekļiem. Baznīcas svētki ir Vasarsvētki (50 dienu pēc Lieldienām). +372 515 9766 (Peeter Uibo), +372 5373 5553 (Malle Künnapuu)

26. Piusas upe. Piusa jeb Setomā Mātesupe ir Igaunijas garākā upe. Starpība starp tās iztekas un ietekas augstumu ir 214 m, un Piusas krāčainā vidusdaļa tek tieši gar Setomā. Piusa savulaik bija nozīmīga arī kā ūdensdzirnavu upe – no Vanavastselīnas līdz Tammai pirms Otrā pasaules kara darbojās 14 dzirnavas jeb vidēji pa vienām dzirnavām ik pēc pusotra kilometra. Vairums no tām joprojām redzamas.

Pie Vastselīnas cietokšņa drupām sākas **Piusas senlejas pārgājienu taka**. Šī 15 km garā taka ir visgarākā no Setomā pārgājienu takām un pārsvarā iet pa **Piusas upes senlejas ainavu aizsardzības zonu**. Taka iet gar vairākām veco ūdensdzirnavu vietām un iznāk ārā pie Igaunijas augstākā smilšakmens atseguma – **Hermas Mēmises (Härma Mäemine) sienas jeb Keldri sienas**. 150 m garā un 43 m augstā smilšakmens siena vislabāk aplūkojama no pretējā upes krasta, bet brīnumains skats paveras arī no pašas sienas augšas.

Pie Hermas sienas var veikt arī īsāku pārgājienu: automašīnu var atlāpti pie **Hermas apakšējās jeb Kelgusnīdu (Kõlgusniidu) sienas**, kur netālu atrodas arī **Hermas ugunkura vieta**. Kelgusnīdu siena (20,5 m) tiek uzskatīta par skaistāko smilšakmens atsegumu Igaunijā: ar savām spilgtajām krāsām un piramīdveida formu tā ir ļoti izteiksmīgs ainavas elements.

Aizsardzības zonā esošajā upes posmā pavismi ir 14 devona smilšakmens atsegumi. Lielākā daļa atrodas upes labajā krastā, bet divi – kreisajā. Starp Meldri (*Möldri*) un Savikoja iekārtota **Make ugunkura vieta**.

27. Pečoru (Petseri) klosteris. Pečoru pareizticīgo klosteris ir Pečoru sirds. Dibināts 15. gs., izaudzis no sākotnējās dažu eremītu apmetnes, tagad tas ir visa Pečoru aprīņķa ticības centrs, kas piesaista apmeklētājus no tuvienes un tālienes. Klostera pagalmā ir aka, no kurās var pasmelt svētā avota ūdeni, tāpēc ir vērts paņemt līdzīgi tukšu pudeli. Klostera nozīmīgākie svētki ir 28. augusts – Marijas diena.

SVARĪGI ZINĀT: Pareizticīgo baznīcā vīrieša galvai jābūt kailai, bet sievietes galvai – apsegtai. Klosterī ejot, sievietei jābūt svārkos, kas apsedz ceļgalus (tos var arī aizņemties pie klostera vārtiem), mazākās baznīcās drīkst būt bikses. Dievkalpojumu laikā ir jāstāv kājās. Sievietes stāv kreisajā pusē, vīrieši – labajā. Tā tas ir arī visās citās Setomā baznīcās.

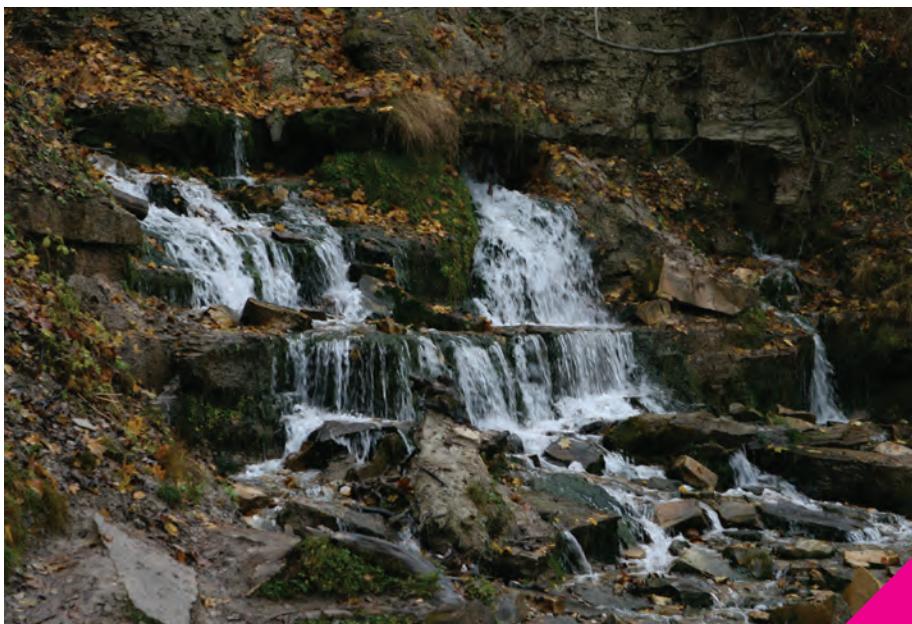

28. Pečori (Petseri). Pečoros ir daudz ēku, kas saglabājušās no tiem laikiem, kad Pečori bija Igaunijas sastāvā (1920.–1940.): bankas, ģimnāzijas, slimnīcas, zemessardzes ēkas, kā arī Pētera baznīca. 1939. gadā izcēlās ugunsgrēks, kas iznīcināja lielu daļu pilsētas. No arhitektūras viedokļa interesants ir centra laukuma malā esošais no mazām bodītēm sastāvošais „tirdzniecības nams“, ko sauc par veikalu rindu. Ir daudz savdabīga izskata veikaliņu, kur pārdod saldumus, tekstuļu, stipros dzērienus. Pilsētas centrā ir tirgus laukums, lielā tirgus diena ir sestdiena.

Ir divi muzeji: **Pečoru pilsētas muzejs** un nupat atvētais **klosteru muzejs**. Tartu šosejas malā nesen uzbūvēts svētceļojumu centrs, kur pārdod dažādus pareizticīgo atribūtus, kā arī darbojas kafejnīca. Setiem Pečoros ir sava baznīca: pretī klosterim, otrpus laukumiņam stāv atturīga izskata koka baznīca – **Varvaras baznīca**, kur joprojām var dzirdēt setu valodu.

29. Izborska (Irбoska). Saskaņā ar legendām tieši šeit ir dzimusi Krievijas valsts: 862. gadā Krievijā ieradās trīs varjagu brāļi, no kuriem viens – Truvors – sāka valdīt Izborskā. Bet jebkurā gadījumā Izborska ilgu laiku bijusi viens no svarīgākajiem Krievijas centriem. Šobrīd par kādreizējo Izborskas varenību liecina cietoksnis, kas pamazām tiek atjaunots. Izborskas cietoksnis atrodas ainaviski ļoti skaistā vietā: senlejā, Izborskas pilsētas ezera krastā. Ezera piekrastē atrodas daudz avotu, kurus dēvē par **Slāvu avotiem**.

30. Mali (Mõla). Izborskas-Mali senlejā atrodas vēl viens svarīgs vēstures centrs, Mali ciems. **Mali baznīca un kapsēta** atrodas senlejas ziemeļdaļā. Šajā kapsētā apglabāti daudzi apkārtējos ciemos dzīvojušie seti – to var labi redzēt pēc kapu plāksnēm. Baznīcas svētkus tieši tā arī sauc – par Mali dienu jeb *mõlapäev* (pirmajā svētdienā pēc Pētera dienas), un šīs putas setiem tā ir svarīga svētku diena.

31. Radaja. Radajas (krieviski Sigovo) ciemā ir divi muzeji. Viens **Radajas muzejs** ir Izborskas muzeja filiāle, bet otrs ir privāts muzejs. Abi muzeji glabā un demonstrē setu kultūras mantojumu. Kopš 2008. gada 28. augustā Radajas valstij piederošajā muzejā notiek **Radajas festivāls** (sk. 95. lpp.).

PASĀKUMU KALENDĀRS

Setomā joprojām svin katras baznīcas un časovņas svētkus. Svētki sākas ar rīta dievkalpojumu, tad ir krusta gājiens apkārt baznīcai, pēc tam visi dodas uz kapsētu, lai ieturētu mielastu kopā ar aizgājušajiem. Pēc baznīcas svētkiem daudzās vietās svin arī *kirmas*. *Kirmas* jeb ciema svētki sākas tad, kad sākas, un uz tiem ierodas tie, kas ierodas. Dzied visu ko. Ja ir kāds, kas spēlē mūziku, tad var arī dejot.

Interesanti festivāli, koncerti, izrādes, sporta sacensības un citi pasākumi Setomā notiek cauru gadu. Setomā muzeji rīko dažādas tematiskās dienas. Iepazīties ar Setomā pasākumu kalendāru var šeit: visitsetomaa.ee, kā arī Setomā Facebook lapā. facebook.com/visitsetomaa

SVARĪGI ZINĀT: Baznīcas svētki ir setu draudzes svētki. Ja vēlies tos apmeklēt, tad nāc tikai ar mazu kompāniju un uzvedies klusi un pieklājīgi. Arī uz kirmas vēlamis ierasties tikai nelielām kompānijām.

6.–7. janvāris

ZIEMASSVĒTKI / visgreznāk atzīmē Obiņicā (*Taarka Tarõ* krodziņā) un Pečoros, kur piedalās arī Igaunijas seti. Īpaša Ziemassvētku tradīcija – bērni, visbiežāk zēni, staigā no mājas uz māju ar kupolā iespraustām degošām svečēm un sludina Kristus dzimšanu.

Februāris/marts (mainīgs datums)

MASŁENICA / nedēļu pirms lielā gavēņa. Šai dienā vizinās ar ragaviņām un priecājas. Visvarenāk Masļeniku svin Obiņicā un Verskā, arī Izborskā.

Aprīlis/maijs (mainīgs datums)

LIELDIENAS / Šie ir Setomā lielākie svētki – svarīgāki par Ziemassvētkiem un Jāniem –, un tos svin visā Setomā. Vairākos ciemos (piemēram, Obiņicā) tiek rīkotas olu ripināšanas sacensības. Agrāk tā bija tikai vīriešu spēle, taču tagad ar to var nodarboties jebkurš. Tikai uzmanieties, jo šī spēle iedzen īstā azartā!

6. maijs

JURA DIENA / Verskas baznīcas svētki.

Maijs

SETU MEŽĢĪNU DIENA / Verskas sētā-muzejā. Krāsaino setu mežģīnu tamborēšana ir ļoti laikieltpīgs un savdabīgs rokdarbu veids. Tieki izmantotas tradicionālās setu krāsu kombinācijas (sarkanā un baltā krāsa, kam tiek pievienotas arī citas krāsas: zaļa, violeta, dzeltena, oranža u. c.). Mežģīnu dienas ideja ir saglabāt un uzturēt dzīvu setu mežģīnu tamborēšanas tradīciju, jo ar mežģīnēm taču var rotāt jebko. Katru gadu notiek tematiskie konkursi, un visu dalībnieku darbi muzeja telpās aplūkojami visu maiju. +372 505 4673, setomuuseum.ee

Jūnija vidus

SIERA DIENA / Sātses muzejā. Sātses nulku tautā dēvē par biezpiena nulku. Šajā dienā tiek demonstrēts, kā gatavot setu svaigsieru sōir, tiek arī noskaidrots labākais siera meistars. Notiek arī koncerti un mācību darbnīcas.

+372 5342 1428, setomuuseum.ee

Jūnija beigas

Setu tautas mūzikas festivāls **SETO FOLK** uz Verskas dziesmu skatuves. Šeit ne tikai muzicē, bet arī aktīvi pavada laiku un iemēģina pārgājienu takas. Īpaši šo festivālu iecienījušas ģimenes ar bērniem, jo daudzveidīgā programma piemērota visiem vecumiem. setofolk.ee

Jūnijs/jūlijs

SETU LĒLO DIENA / Verskā. Setu dziesmusvētki notiek ik pēc trim gadiem. Šajā dienā skan tikai setu dziesmas jeb lēlo. Šeit satiekas setu kori no visas Igaunijas, un tā ir lieliska iespēja skatīt cilvēkus tautastērpos viņu dabiskajā vidē.

7. jūlijs

VECĀ JĀNU DIENA / Mīkses baznīcas svētki, Tresku časovnas svētki. Abās vietās jāņuguni dedz 6. jūlijā.

12. jūlijs

PĒTERA DIENA / Ūsvada ciema svētki.

Jūlija pēdējā piektdiena

PJATŅICAS DIENA / Sātses ciema svētki.

Augusta pirmā sestdiena

SETU KARAĻVALSTS DIENA / setu vislielākā kopā sanāšana Pirmo reizi Setu karaļvalsti izsludināja 1994. gadā Obiņicā, un tā šī tradīcija turpinās katru vasaru dažādās Setomā vietās.

Karaļvalsts dienā notiek konkursi, lai noskaidrotu labākos Setomā meistarus: saucējas, spēkavīrus, amatniekus, muzikantus. Vispopulārākā ir labāko ēdienu un dzērienu meistaru noskaidrošana: par nelielu samaksu viesi var nogaršot dalībnieku pagatavoto rupjmaizi, sieru, pīrāgus, alu, vīnu un stipro dzērienu *hansu*. Dienas vērienīgākā daļa ir karaspēka parāde: cits aiz cita maršē dažādos kostīmos tērpti bataljoni ar dakšām, kapļiem, pavārnīcām un citiem vareniem ieročiem.

Kā jau katrā kārtīgā karaļvalstī, arī Setu karaļvalstī ir savs karalis: setu eposa varonis Peko. Legenda vēsta, ka Peko guļ Pečoru alā, tāpēc Peko pats karaļvalstī valdīt nevar. Tāpēc setu tauta izvēlas viņa pārstāvi – **Setomā valdnieku (Setomaa ülembsootska)**. Karaļvalsts centrālais notikums tad arī ir valdnieka (vai valdnieces) izvēlēšana: kandidāti izsaka savus piedāvājumus, un cilvēki stājas rindā pie sev tīkamākā kandidāta. Kurš savācis visgarāko rindu, tas kļūst par valdnieku līdz pat nākamā gada Karaļvalsts dienai. Seti uzskata, ka šīs ir pasaules demokrātiskākās vēlēšanas. setomaa.ee

Augusta 2. vai 3. nedēļas nogale

SETOMĀ CIEMIŅU DIENA / tā ir mājas kafejnīcu diena. Šajā dienā ir lieliska iespēja izbaudīt setu sētas gaisotni un apskatīt, kā rit dzīve aiz augstajiem vārtiem. Saimnieces gatavo savus gardākos ēdienus: viskārdinošākās kūkas, visapaļākos pīrāgus un brangākās zupas. Šajā dienā var izbaudīt gan senās, gan mūsdienīgās Setomā garšas. Taču visa pamatā ir vietējās izejvielas: varat būt droši, ka tiek izmantota tikai vislabākā un svaigākā no pašu dārziem, mežiem un ezeriem iegūtā manta.

visitsetomaa.ee

19. augustst

PAASAPĀĪV / Obiņicas baznīcas svētki, kuriem seko Lepa kirmas 20. augustā.

Augusta pēdējā sestdiena

LĪBNICAS SĪPOLU UN ZIVJU TIRGUS / Šis gadatirgus radās, jo bija nepieciešams atrast plašāku noieta tirgu vietējai produkcijai. Galvenā prece šeit ir slavenie Peipusa sīpoli: tos var pirkīt gan kilogramos, gan virtenēs. Vēl var iegādāties ķiplokus, zivis, kā arī pīrāgus, dzērienus un rūpniecības preces. Protams, kā jau tas kārtīgā gadatirgū pieklājas, skan arī mūzika.

28. augusts

MARIJAS DIENA / lielākie Pečoru klosteru svētki. Svētku priekšvakarā ceļš no klosteru vārtiem līdz galvenajai baznīcai – jeb tā sauktais asinsceļš – tiek noklāts ar ziediem. Pēc Marijas dienas dievkalpojuma notiek krusta gājiens apkārt klosterim.

28. augusts

RADAJAS FESTIVĀLS / (Krievija). Festivāla nosaukums ir „Setomaa. Perridō kokkotulōk“. Seti sabrauc no Tallinas, Tartu, Pečoriem un Setomā ciemiem un cituriennes, un uz vienu dienu senais setu ciems atkal ir setu pilns.

28. oktobris

LINDORAS GADATIRGUS / Lindoras gadatirgus ir ļoti sens, tam ir vismaz simt vai pat vairāk gadu. Tas ir visautentiskākais tirgus visā Igaunijā. Tirgošanās notiek Lindoras krustojumā, kā arī mežā, un nopirkst var gan pārtiku, gan amatniecības preces, gan arī dzīvo preci: sivēnus, aitas, kaķus, suņus, vistas un zosis.

VALGÖ SUULLIIM	2.30
VERREV SUULLIIM	2.30
SAVUTÖT LIHA LEEVÄGA	2.00
SÖIR 50g	1.00
PESSET TSIALIHA	5.50
PESSET TSIALIHA TUTUGA	6.00
SAVUTÖT LIHA MUNAGA	6.00
SAVUTÖT LIHA SIBULIDIGA	5.50
HEERINGE HÄMMÄTUS	4.00
PRAADIT LEIB MUNAGA	2.00
KAMA ROŠINIDIGA	1.50
KAMA UBINIDIGA	1.50
PLIIN MIIGA	2.00
PLIIN SAHTIGA	2.00
PLIIN KONDENSPIIMÄGA	2.00
TÄÄMBÄNE SUÜK	
LIHAPALLI SUPP	3.50
PRAADIT KALA	4.80
MASSA-LIHA HÄMMÄTUS	4.00
KIISLA	1.50
KOHOPUIMA-KAMA VATT	2.00

KUR PAĒST?

Ēdināšanas vietas atrodamas visa *Seto Külvüü* maršruta garumā.

Inara Vanavalgö kohvitarö / Mikitamē. Šīs kafejnīcas saimniece ir slavena pelmeņu un siera meistare. Vanavalgö kohvitarö ir omulīga vieta, kur nobaudīt tradicionālos setu ēdienus. Kafejnīca atvērta pēc iepriekšēja pasūtījuma. +372 516 8422

Lahe kafejnīca / Verskas sanatorija. Kafejnīca darbojas vakaros, pāris reižu nedēļā notiek arī deju vakari. Vieglis siltais ēdiens. Aukstais galds pēc pasūtījuma. +372 5598 0989, spavarska.ee

Nāki kafejnīca / Verskas ūdens atpūtas centrs. Ūdens atpūtas centra darba laikā te var ātri un ērti remdēt izsalkumu. +372 5598 0989, spavarska.ee

Tsäimaja (tējnīca) / Verskas sēta-muzejs. Bagātīga ēdienkarte – gan īstie setu ēdieni, gan ierastas pusdienu maltītes. Ēdienkarte ir setu valodā – sava veida eksotika. Atvērta katru dienu, ziemā slēgta pirmdienās un svētdienās.

+372 505 4673, setomuuseum.ee/tsaimaja

Tomemē mājas restorāns Maagökönö / Saabolda. Mājas kafejnīca, kur pasniedz augstas kvalitātes ēdienus – gan setu tradicionālos, gan arī citus. Kafejnīcas saimniece ir vairākkārt izpelniņjusies Setu karalvalsts pīrāgu meistares titulu. Varēsiet nobaudīt arī interesantus dzērienus, piemēram, eglu dzinumu un rabarberu vīnu. Pēc pasūtījuma. +372 5341 8777

Piusas apmeklētāju centra kafejnīca / Apmeklētāju centra darba laikā te var ātri un ērti remdēt izsalkumu. Atvērta vasarā.

Iti Leeväküük / Obiņica (Saietu nama ēkā). Saimniece ir lieliska pavāre, kas cep brīnumgardas maizītes un gatavo siltos ēdienus. Vasarās atvērts nedēļas nogalēs, pārējā laikā pēc pasūtījuma.
+372 5455 1080

Taarka Tarō / Obiņica. Senā zemnieku sētā iekārtots ģimenes restorāns, kur piedāvā setu ēdienus, gatavotus pēc receptēm, kas nodotas no paaudzes paaudzē. Te var nobaudīt svaigisieru, kvasu, pīrāgus un citus setu ēdienus, kā arī citu somugru tautu ēdienus. Papildus saimnieki piedāvā arī kultūras programmu.
+372 5620 3374, taarkatare.com

Vastselīnas cietokšņa krogs / Cietokšņa kroga ēdienkarte veidota, iedvesmojoties no viduslaiku virtuves, tiek izmantotas svaigas vietējās izejvielas. Vasarā atvērts plkst. 10 - 18, pārējā laikā pēc pasūtījuma.
+372 509 6301, vastselinalinnus.eu/pidusook

Piiri kafejnīca / Luhamā robežpunkts. Silts ēdiens, svaigas sviestmaizes, smalkmaizītes, kūkas.
+372 5308 4833, piirikohvik.ee

Naktsmītnes atrodamas visa *Seto Külävüü* maršruta garumā.

Eves brīvdienu māja (Eve puhketalu) / Vēpsu (Võõpsu). Vēhandu upes krastā. Var nodarboties ar ūdenssportu un makšķerēšanu, kā arī citiem ūdenspriekiem. *Kempingi, telšu vietas, sauna.* +372 5665 1353, evepuhketalu.ee

RMK Mäeloodusmaja / Mikitamē (Mikitamäe). Vienkārša nakšņošanas vieta, piemērota dabas draugiem. *Telšu vietas, melnā pirts, somu pirts, peldvieta.* loodusegakoos.ee

Resnas brīvdienu māja (Rõsna puhkekakeskus) / Atpūtas centrs Pihkva ezera krastā. *Kempingi, telšu vietas, melnā pirts, somu pirts, peldvieta.* +372 5375 8479

Ostas atpūtas zona (Sadama puhkeala) / Resna (Rõsna). Kempings ezera krastā. Atvērts tikai vasaras periodā (maijs–septembris). *Telšu vietas, peldvieta.* +372 506 3301, sadamapuhkus.ee

Verskas viesu māja / Vienkārša naktsmītnē Verskā, Ersavas ezera tuvumā. +372 523 9697

Hirvemē atpūtas centrs (Hirvemae puhkekeskus) / Verska.
Verskas līča krastā. Apkalpošana pārsvārā krievu valodā.
Kempingi, telšu vietas, sauna, brokastis, minigolfs, peldvieta.
+372 797 6105, hirvemae.ee

Verskas sanatorijas viesnīca un ūdens atpūtas centra viesnīca
Sauna, peldvieta. +372 799 3091, spavarska.ee

Järve puhketalu / Võporsova. Naktsmītne ar vienu lielu istabu
Verskas līča krastā. *Sauna, peldvieta.* +372 527 6497,
jarvepuhketalu.ee

Helēnas brīvdienu māja (Helena puhkemaja) / Kostkova.
Nelielajā mājā var nakšņot arī klētī un bēniņos.
+372 509 7865, helenapuhkemaja.blogspot.com

Koidu Kodu / Lobotka. Mājīga naktsmītne Ersavas ezera
tuvumā. +372 5341 2864

RMK Luige metsamaja un Verskas meža mājas (Värska metsamajad) I un II / Ōrsava. Telšu vietas. www.loodusegakoos.ee

Peko brīvdienu māja / Ōrsava. erskas orientēšanās kluba "Peko"
brīvdienu māja atrodas tieši orientēšanās meža vidū. Piemērota
tiem, kas nebaidās nakšņot vienā istabā ar pārējiem. *Sauna.*
+372 525 6695, peko.ee/klubimaja

Nedsaja metsamaja / Nedsaja. Sena zemnieku sēta, bez elektrības. Īpaši pārbūvēta par viesu māju. +372 5346 3610

Hundi talu / Kolodavitsa. Guļbaļķu ēka netālu no Koidulas stacijas. Sauna. +372 5664 9957

Päikseranna puhkemaja / Kõvera. Ērta naktsmītne Kõverjärv ezera krastā starp Versku un Obiņicu. Sauna, telšu vietas, peldvietas. +372 506 1141

Obiņicas brīvdienu māja / Vienkārša naktsmītne, dažādu liebumu istabas, piemērota arī nometņu rīkošanai. Sauna, telšu vietas, viesību zāle. +372 5196 3637, obinitsapuhkemaja.eu

Jõeveere puhkeküla / Lindora. Naktsmītne klētī. Aplūkojama setu materiālās kultūras mantojuma kolekcija (privāts muzejs). Telšu vietas, melnā pirts. +372 528 0952, joeveerepuhkekula.weebly.com

Tabina brīvdienu māja / Naktsmītne Tabina ezera krastā. Pa ezeru var vizināties ar laivām. Sauna, peldvietas. +372 509 0143, tabina.ee

Piusas senlejas atpūtas centrs / Härma. Liels atpūtas centrs Piusas krastā. Šeit var rīkot pasākumus un seminārus. Vasarā var nodarboties ar foreļu zveju. Kempingi, telšu vietas, melnā pirts, somu pirts, viesību zāle. +372 528 9134, puhkemaja.ee

Kirsi Talo / Meremäe. Setu sētā ierīkota naktsmītne, nakšņot var viesu istabā vai klētī. Sauna, ēdināšana pēc pasūtījuma. +372 514 0506, kirsitalo.com

Setomaa Turismitalo / Kalatsova. Liela naktsmītne Meremē kalna pakājē. Var rīkot pasākumus un seminārus. Telšu vietas, melnā pirts, somu pirts, viesību zāle. +372 516 1941, setotalu.ee

NODERĪGA INFORMĀCIJA

Pārtikas veikali atrodas Mikitamē, Verskā, Sātsē un Obiņicā; blakus reģionos – Repinā, Oravā un Vastselīnā.

Aptieka ir Verskā, blakus reģionos – Repinā un Vastselīnā.

Bankomāts (Swedbank) atrodas Verskas kultūras namā, naudu var izņemt arī A&O (Coopi) veikalos.

Benzīntanks atrodas Verskā, blakus reģionos – Repinā un Vastselīnā.

Pasts atrodas Verskas kultūras namā, 1. stāvā (tūristu informācijas centrā), kā arī Obiņicas un Mikitamē veikalos.

Vilcienu satiksme: Tartu–Koidula maršruts, kas vasarā tiek pagarināts līdz Piusai. elron.ee

Informācija tūristiem

Setomā tūrisma informācija internetā: visitsetomaa.ee

Tūrisma informācijas punkts Verskas kultūras namā (*Pikk 12, Värska*), +372 5682 1268

Tūrisma informācijas punkti atrodas arī Obiņicas muzejā un Piusas alu apmeklētāju centrā.

MAZĀ SETU-LATVIEŠU VĀRDNĪCA

SASVEICINĀŠANĀS UN PIEKLĀJĪBAS FRĀZES

Tereh! – Sveiki!

Hummogust! – Labrīt!

Õdagust! – Labvakar!

Hüvvä üüd! – Arlabunakti!

Hüvvä aigu! – Uz redzēšanos!

Aitjumma! Tennä! – Paldies! Pateicos!

Olö' hüää! – Lūdzu!

Anna' andist! Pallö andist! – Atvainojiet!

Minnu kutstas... – Mani sauc...

Ma olö mōtsik/seto – Es esmu igaunis/sets

Ma kõnõlõ kiräkiilt/seto kiilt – Es runāju igauņu/setu valodā

Kuis lätt? – Kā iet?

Höste lätt – Man iet labi

ĒŠANA UN DZERŠANA

hummogusüük – brokastis

õdagusüük – vakariņas

Jakku leeväle! – Labu apetīti!

tsäi – tēja

taar – kvass

pannkuuk, pliin – pankūka

piirak – pīrāgs

sahvt – ievārījums

ruug – zupa
suulliim – aukstā zupa
hämmätüs – mērce
upin – ābols
sitiga' vai sitka' – jāņogas
kardohka' – kartupeļi
põrkna' – burkāni
kurslak – ķiploki
ritk – rutks
kikkasiin – gailene
porovik – baravika
kelt, keldokala – žāvētas zivis (raudas)
latik – breksis
sudak – zandarts
rüäleib – rupjmaize
vatsk – karaša
suul – sāls
tsukru – cukurs
luits – karote
väits – nazis

CITI SVARĪGI VĀRDI

1...10: *üts, kats, kol', nelli, viis, kuus,*
säidse, katōsa, ütesä, kümme

Dienu nosaukumi: *iispäiv, tõõsõpäiv, kolmapäiv* vai
kesknätäl, nelapäiv, riide, puulpiha, pühapäiv

CILVĒKS UN APKĀRTNE

ker(i)k – baznīca
mastōr, mastōra – klosteris
kirmas, kirmask –
 ciema svētki, kas notiek pēc baznīcas svētkiem
pido, praasnik – svētki
hamōh – kreklis
puut – veikals
tarō – māja, arī istaba
moro – pagalms
sann – sauna
liin – pilsēta
massin – automašīna
laiv – kuģis
pini – suns
susi – vilks
tsirk – putns
petāi – priede
kōiv – bērzs
lämmi – silts
nilbō – slidens
pāiv – saule

FOTO:

Tomass Tüls (*Toomas Tuul*)

Kersti Virro

Harijs A. Sundells (*Harri A. Sundell*)

Ahto Raudoja

Ivo Krūsamägi (*Ivo Kruusamägi*)

Evelīna Urma (*Evelin Urm*)

Gabriela Līvamegi (*Gabriela Liivamägi*)

Vaido Otsars (*Vaido Otsar*)

Silvers Tenisons (*Silver Tõnisson*)